

Ing. Marián Vongrej, PhD.
Katedra ekonomickej teórie
Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave

Názory M. Luthera a J. A. Komenského na vybrané sociálno-ekonomické problémy

The outlooks of M. Luther and J. A. Comenius on selected socio-economic problems

Abstrakt

Príspevok sa v krátkosti venuje pohľadom na vybrané problematické oblasti vtedajšieho života dvoch významných predstaviteľov náboženského protestantského európskeho hnutia. Nemecký reformátor Martin Luther sa okrem iného sústredil na problematiku neetického obchodovania a úžery. J. A. Komenský vo svojich náboženských, filozofických a pedagogických spisoch venoval aj hospodárskym otázkam a hľadal príčiny šťastia, resp. nešťastia spoločnosti.

Kľúčové slová:

M. Luther, obchod, J. A. Komenský, protestantizmus, úžera

Abstract

The article is devoted to a brief view of selected problematic areas of two important representatives of European protestant religious movement. German reformer Martin Luther, mainly focused on the issues of unethical trade and usury. J. A. Comenius in his religious, philosophical and pedagogical writings devoted to economic issues and was trying to look for the causes of happiness, respectively casualty of the society.

Keywords:

M. Luther, trade, J. A. Comenius, protestantism, usury

Príspevok je spracovaný v rámci projektu OP VaV s názvom *Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomickeho výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí* (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

Úvod

Čoraz väčší rozvoj obchodovania (a ekonomiky celkovo) nielen v Európe priniesol s nástupom renesancie, humanizmu a osvietenstva v 15. a 16. storočí nové podnety na rozvoj ekonomického myslenia. Niektorí myslitelia sa tiež zaoberali otázkami, ktoré sa týkali autority vtedajšej stredovekej katolíckej cirkvi. John Wycliffe (1329–1384) v Anglicku, Jan Hus (1369–1415) v Čechách, Erazmus Rotterdamský (1467–1536) v Nizozemsku, Martin Luther (1483–1546) v Nemecku alebo Ján Kalvín (1509–1564) vo Švajčiarsku a Francúzsku začali rímskokatolícku cirkev otvorene kritizovať. Reformácia okrem náboženskej obrody priniesla i ekonomický význam. Úžera sa samozrejme, naďalej odmietala, čoraz častejší pozitívny sklon k zisku a úroku patrilo medzi viaceré príčiny neskoršieho hospodárskeho napredovania krajín, v ktorých sa náboženský protestantizmus rozvinul na úkor katolicizmu. (Tým nechceme povedať, že by neskorší scholastici neobhajovali obchodovanie či úroky.) Protestantizmus v ekonomickom ponímaní kládol oproti katolicizmu dôraz na väčšiu zodpovednosť jednotlivca v spoločenskom i hospodárskom živote, na sporivosť, šetrnosť, striedmosť, pracovitosť, odmietal inštitút odpustkov („obchodovanie“ s Bohom) či pápežstvo (ako autorita riadiaca systém).¹ Myšlienky protestantizmu boli protestom proti absolútnej moci katolíckej cirkvi, pomáhali vytvárať novú podnikateľskú klímu a etiku; nabádali každého veriaceho, aby sa snažil o vzdelávanie, o prácu a zamestnanie, aby sa spoliehal na sily a talenty, ktoré dostal od Boha, ktorý človeka povzbudzoval do pracovnej aktivity (v rámci Božieho nariadenia človeku – strážiť a obrábať zem, ktorá bola človeku od Boha daná na rozumné užívanie).

V nasledujúcom texte sa budeme v krátkosti venovať ekonomickému učeniu hlavného predstaviteľa reformácie Martina Luthera a taktiež myšlienkam J. A. Komenského.

1 Pohľad na obchodovanie a úžeru u Martina Luthera²

Ekonomické učenie M. Luthera (1483–1546) sa prevažne zameriava na problematiku úžery a nemorálneho obchodovania.

Luther poukazuje, že láska k blížnemu a z toho vyplývajúce skutky majú ľudia robiť aj v oblasti hospodárstva (výroby a predaja). Uvedomuje si, že kupovanie a predávanie je

¹ Táto skutočnosť je zrejme jedna z viacerých iných príčin, prečo majú v súčasnosti historicky protestantské krajiny lepšie hospodárske výsledky, napr. aj vo vnímaní korupcie, ako katolícke krajiny. Vo všeobecnosti sa dá poukázať na rozdiel vo výsledkoch vnímania korupcie pomocou indexu CPI (Corruption Perception Index) v historicky protestantských krajinách a katolíckych krajinách. Škandinávske krajiny (Dánsko, Fínsko, Švédsko, Nórsko), USA, Nový Zéland, Holandsko, Nemecko, V. Británia alebo Švajčiarsko majú oveľa menšie problémy s korupciou ako napr. „katolícke“ krajiny – Slovensko, Poľsko, Taliansko, Portugalsko, Španielsko či Grécko. Viac o porovnaní výsledkov CPI vo svete – Transparency International. Online dostupné na: www.transparency.org.

² Spracované podľa LUTHER, M. 1990. *Výber zo spisov*. (podkapitola *O obchodovaní a úžere*) Bratislava: VESNA, 1990.

potrebné a ľudská spoločnosť sa nemôže bez tejto činnosti zaobiť, ba aj kresťan môže byť podľa Luthera obchodníkom, a tak slúžiť naplňovaniu ľudských potrieb. Upozorňoval však na machinácie a prechmaty v obchodovaní a na nesprávne zaobchádzanie s peniazmi. Peniaze samy osebe nepovažuje za zlé, ale upozorňuje, že prílišné lipnutie a milovanie peňazí spôsobuje zlo. Prílišná láska k peniazom sa pre ľudí stáva modlou a osídlami zlého spôsobu života.

Luther vo svojich úvahách využíva „scholastický“ pojem spravodlivá cena a spravodlivá mzda, ktorá odráža úctu k bližnému, čím sa stotožňuje s „cenovo-mzdovým“ učením scholastikov. Odmieťa svojvoľné zvyšovanie a predražovanie cien tovarov a služieb, čo nazýva „kupčenie s biedou kupujúceho“. Nemala by podľa neho platiť (v jeho časoch rozšírená) zásada „predávania tovaru za ľubovoľnú cenu“, ale v rámci ducha spravodlivej ceny by malo platiť heslo: „Tovar predávam za to, za čo ho mám predávať, za čo je správne a spravodlivé“. Predávajúci by si nemal myslieť, že predávanie je závislé len od ľubovôle predávajúceho bez akýchkoľvek zákonov a zásad. Predávanie je totiž skutok voči svojmu bližnému, musí sa preto riadiť zákonom a svedomím, aby bol konaný bez ujmy bližnému. Obchodník musí dbať o to, aby bližného nepoškodil, a nie o to, aby z neho (vy)ťažil.

Luther súhlasí s tým, že nie všetky tovary sú rovnaké a ceny sa môžu líšiť z rôznych (objektívnych) príčin, ako napr. (objektívne) meniace sa náklady na výrobu statku, či napr. počasie, ktoré môže vplývať na úrodu. Podľa Luthera je správne a spravodlivé, aby obchodník získal na svojom tovare toľko, aby to stačilo na úhradu nákladov na výrobu statku a aby sa v cene odzrkadlila námaha, práca či riziko. Podľa biblickej zásady „pracovník je hoden svojej mzdy“ musí byť aj obchodník odmenený za svoju prácu, pretože bez toho by neexistovala žiadna práca a služba.

Reformátor sa zamýšľal aj nad situáciou, keď cena tovaru nie je určená, poprípade nejde o bežný tovar, a teda človek musí určiť cenu sám. V tomto prípade ponecháva rozhodnutie o cene na človeka, v súlade so svedomím človeka. Netrval pri tom, že výška zisku má byť určená tak presne, aby nedošlo k chybe „ani o jeden halier“. Také niečo nie je prakticky možné – presne stanoviť cenu. V tomto prípade treba svedomím „nájsť pravú mieru“. Keby neskôr obchodník zistil, že za daný tovar si vypýtal príliš vysokú sumu, mal to „zahrnúť do Otčenáša“. Druhý raz sa totiž môže stať, že za svoju námahu dostane málo; život a obchod sú do určitej miery ako lotéria, človek môže raz získať a inokedy stratiť.

Už v čase stredoveku existovalo tzv. predávanie na splátky, túto formu obchodovania Luther taktiež odmietal, pretože tvrdil, že sa takýmto spôsobom predáva drahšie ako za FOR FIN, Odborný mesačník pre financie a investovanie, Bratislava, Fin Star 2015, ISSN 1339-5416, Jún/2015

hotové peniaze. Predaj na splátky si totiž vyžadoval vysoký úrok. Luther napádal aj skupovanie tovaru bohatými obchodníkmi, aby tak docielili vzácnosť daného statku, a mohli tak potom zdvihnúť cenu. Odsudzoval aj praktiky monopolov, ktoré sa sústreďovali na predávanie tovarov pod trhovú cenu, aby tým zničili konkurenciu. Prízvukoval, aby panovníci proti takýmto špekuláciám zakročili a snažili sa monopoly regulovať.

2 Jan Amos Komenský

Významná osobnosť českej i európskej histórie **Jan Amos Komenský** (1592–1670) sa vo svojich náboženských, filozofických a pedagogických spisoch venoval aj hospodárskym otázkam. Medzi jeho najvýznamnejšie diela patria *Labyrint sveta a raj srdca* (1623), *Škola hrou* (1657), *Svet v obrazoch* (1658) alebo *Všeobecná porada o náprave vecí ľudských* (1662).

V spise *Listy do neba* (1619) sa zameral na otázku chudoby a nespravodlivého postavenia bohatých voči chudobným. Dielo je písané ako päť fiktívnych listov od chudobných občanov k Bohu. Bohatých kritizoval za vysoké poplatky a dane, ktoré mali za následok zbedačovanie chudobných. Komenský však odmieta rovnostárstvo, pretože si je vedomý, že nie je možné, aby mali všetci rovnako, a poukazuje na fakt, že byť bohatým môže mať tiež negatívny vplyv na život, pretože človek zameraný na majetok len „ťažko vojde do kráľovstva nebeského“. Preto apeluje (hlavne u majetných) na cnosti ako láska k bližnému, pokoru či na konanie dobrých skutkov.

V diele *Šťastie národa ako zrkadlo nastavené tým, ktorí chcú poznať, ak sú šťastní a ako by sa nimi mohli stať* (1659) objasňuje faktory (ne)šťastného národa (štátu). Nešťastný národ je podľa neho ten, ktorý si neuvedomuje vlastnú (morálnu) biedu a nechce sa učiť, ako zvyšovať blaho spoločnosti, kým na druhej strane za šťastný národ považuje ten, ktorý sa snaží múdro využiť prírodný a ľudský potenciál svojej krajiny.

Ďalšie podmienky šťastia národa podľa Komenského sú:³

1. populačné (počet obyvateľov, vhodne situované osídlenie a dostatok miesta pre národ bez nutnosti miešania sa s iným národom na jednom mieste),

³ BAŽANTOVÁ, I. 2003. Ekonomické názory v humanistickém díle Jana Amose Komenského. In: *Politická ekonomie*, roč. 51, 2003, č. 2, s. 256.

2. medzinárodné (dobré vzťahy so susednými národmi a rešpektovanie ich existencie; odmieta vojny, ktoré slúžia na násilné vymáhanie daní od ľudí, ktoré slúžia na úhradu vojenských konfliktov),

3. inštitucionálne (dobré zákony, bezpečnosť osôb a majetku, spravodlivých panovníkov),

4. ekonomické (sloboda hospodárskej činnosti, rozvoj poľnohospodárstva, remesiel i umenia). Ekonomické podmienky šťastia národa zahŕňajú aj vzájomnú (zdravú) konkurenciu bez monopolov v obchode,

5. úroveň vzdelania a viery (svornosť, mier, viera v Boha, výchova mládeže).

Nešťastný je národ, v ktorom vládne lenivosť a nevedomosť. Dobrá výchova mládeže spojená s usilovnosťou by mala začínať už od útleho veku.

Kritikou zahrnul aj samotné Uhorsko, ktoré v čase mieru zanedbáva sociálnu i hospodársku starostlivosť o krajinu. Ekonomika by mala mať základ v múdrom spravovaní rodinného hospodárstva, pričom kladie dôraz na manuálnu a duševnú prácu. Ak sa človek naučil hospodáriť v rodine, ľahšie sa mu budú spravovať ekonomické činnosti na vyšších úrovniach.

Každý pedagóg by sa mal snažiť viesť svojich žiakov nielen k intelektuálnym vedomostiam, ale i k morálke. Ako pedagóg venoval veľa záujmu morálnej výchove už od najmenších detí. V diele *Informatórium školy materskej* (1630) podáva návod, ako viesť deti v predškolskom veku k ich morálnej výchove, ktorú keď si osvoja v mladom veku, pravdepodobne sa budú podľa týchto morálnych princípov správať aj ako dospelí. Morálnu výchovu preto chápe ako dôležitú súčasť všeobecnej nápravy sveta, ktorá by sa mala metodicky rozvádzať a rozpracúvať od raného detstva.

Človek je svojprávnou osobnosťou, ktorá má vládnuť nad iným človekom len s cieľom poučenia a zdokonalenia. Ľudia nie sú pasívni členovia spoločnosti a prírody, ich aktivitou vznikajú: „svet hmotných ľudských výtvorov (mundus artificialis), svet morálny (mundus moralis) a svet spirituálny (mundus spiritualis)“.⁴ Svet a príroda je Bohom daná ľudským bytostiam, preto by sa mala ľudská aktivita sústreďovať na zmysluplnú výrobnú a technickú činnosť. Ľudia však nevytvárajú len hmotné statky, ale aj sociálne vzťahy. To, čo dokáže človek so svojimi duševnými, rozumovými a fyzickými silami, nedokáže žiadne zviera.

⁴ POPELOVÁ, J. 1981. *Etika (Dejiny etických teórií)*. Bratislava: Pravda, 1981, s. 125.

Človek sa „odlišuje od zvierat a predovšetkým rozumovou činnosťou, ktorá je určená práve na to, aby sa človek mohol stať ozaj človekom, korunou tvorstva“.⁵ Na to, aby sa tak stalo, je potrebná výchova a vzdelanie. Vzdelanie a „poznatie má viesť k mravnosti, nie k mravnosti formalistickej, ale k takej, ktorá zaručí ľuďom mier, ľudskú dôstojnosť, radostný život, blahobyť, zdravie“.⁶ Nikto by nemal brániť vzdelaniu, ani jednotlivec, ani štát, práve naopak, malo by byť podporované na všetkých úrovniach spoločnosti. Komenský si tiež myslí, že len čo dosiahne človek moc, má veľkú tendenciu obchádzať právne či morálne zákony, čím sa stáva ľudská spoločnosť chorobnou, zaniká v nej vzájomná medziludská dôvera, prestáva platiť právo i morálka a nastupuje vláda moci, klamstva a vykorisťovania, čo vyúsťuje do chaosu a „labyrintu bez východu“.

Záver

Príspevok sa venoval stručnému pohľadu vybraných významných predstaviteľov protestantského učenia. Martin Luther poukazoval, že láska k blížnemu a z toho vyplývajúce skutky, majú ľudia robiť aj v oblasti hospodárstva (výroby a predaja). Uvedomoval si, že kupovanie a predávanie je potrebné a ľudská spoločnosť sa nemôže bez tejto činnosti zaobiť. Upozorňoval však na machinácie a prechmaty v obchodovaní a na nesprávne zaobchádzanie s peniazmi. Peniaze same osebe nepovažuje za zlé, ale upozorňuje, že prílišné lipnutie a milovanie peňazí a vymáhanie príliš vysokých eticky neodôvodnených úrokov (úžera) spôsobuje zlo. J. A. Komenský sa sústreďuje na vzdelanie, pracovitosť, morálku a vieru v Boha ako na predpoklady úspešného hospodárskeho napredovania akejkoľvek krajiny.

Použitá literatúra

1. BAŽANTOVÁ, I.: Ekonomické názory v humanistickém díle Jana Amose Komenského. In. *Politická ekonomie*, roč. 51, 2003, č. 2, s. 254-261. ISSN 0032-3233.
2. KOMENSKÝ, J. A. 1956. *Vybrané spisy II*. Bratislava: SPN, 1956, 434 s.
3. LUTHER, M. 1990. *Výber zo spisov*. (podkapitola *O obchodovaní a úžere*) Bratislava: VESNA, 1990.

⁵ KOMENSKÝ, J. A. 1956. *Vybrané spisy II*. Bratislava: SPN, 1956, s. 10.

⁶ KOMENSKÝ, J. A. 1956. *Vybrané spisy II*. Bratislava: SPN, 1956, s. 13.

4. POPELOVÁ, J. 1981. *Etika (Dejiny etických teórií)*. Bratislava: Pravda, 1981, 439 s.
5. Transparency International. Online dostupné na www.transparency.org

Kontakt:

Marián Vongrej, Ing. PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
marian.vongrej@euba.sk